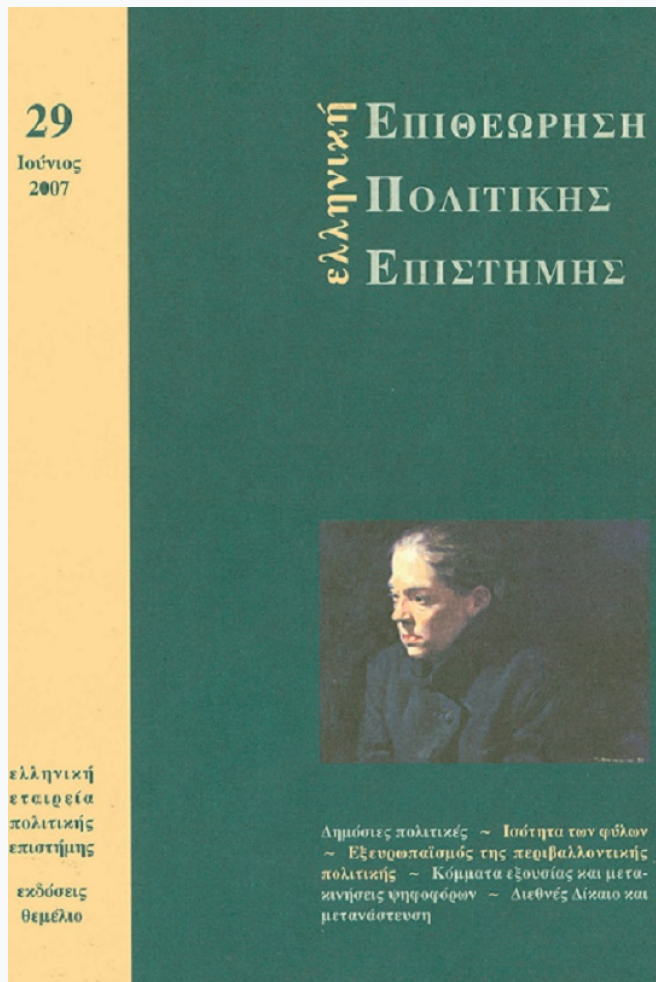

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 29, Αρ. 1 (2007)

Οι μετακινήσεις των ψηφοφόρων προς την Ένωση Κέντρου στις βουλευτικές εκλογές του 1963 και του 1964

Θόδωρος Χατζηπαντελής, Γιάννης Ανδρεάδης

doi: [10.12681/hpsa.14649](https://doi.org/10.12681/hpsa.14649)

Copyright © 2017, Θόδωρος Χατζηπαντελής, Γιάννης Ανδρεάδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χατζηπαντελής Θ., & Ανδρεάδης Γ. (2017). Οι μετακινήσεις των ψηφοφόρων προς την Ένωση Κέντρου στις βουλευτικές εκλογές του 1963 και του 1964. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 29(1), 90-111. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14649>

ΟΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΨΗΦΟΦΟΡΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ ΣΤΙΣ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1963 ΚΑΙ ΤΟΥ 1964

Θόδωρος Χατζηπαντελής - Γιάννης Ανδρεάδης*

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η ανάλυση των μετακινήσεων των ψηφοφόρων προς την Ένωση Κέντρου που οδήγησαν, από τη συντριβή των κεντρικών δυνάμεων στις βουλευτικές εκλογές του 1958, στο θρίαμβό της στις βουλευτικές εκλογές του 1964. Δεδομένης της ανυπαρξίας δημοσκοπήσεων, οι αναζητούμενες εκτιμήσεις μπορούν να αντληθούν από τα ίδια τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών με τη συνδρομή τεχνικών «οικολογικής ανάλυσης», δηλαδή τεχνικών που αποσκοπούν στην ανασύνθεση της ατομικής συμπεριφοράς από ομαδοποιημένα δεδομένα. Οι δραματικές εξελίξεις στο ερευνητικό πεδίο της οικολογικής ανάλυσης την τελευταία δεκαετία δίνουν τη δυνατότητα αξιόπιστων εκτιμήσεων και συμπερασμάτων. Με τα διαθέσιμα εργαλεία και χρησιμοποιώντας τα αποτελέσματα των εκλογών οι σύγχρονοι ερευνητές έχουν τη δυνατότητα να εκτιμήσουν τις μετακινήσεις των ψηφοφόρων τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο εκλογικών περιφερειών. Από την ανάλυση προκύπτει ότι η Ένωση Κέντρου κατόρθωσε σε δύο συνεχόμενες εκλογικές αναμετρήσεις να διεμβολίσει το κυρίαρχο δίπολο ΕΡΕ-ΕΔΑ που είχε προκύψει μετά τις εκλογές του 1958. Στις εκλογές του 1963 μόνο έξι στους δέκα ψηφοφόρους της Ε.Κ. προερχόταν από τον ευρύτερο κεντρικό χώρο. Τα αποτελέσματα του 1964 καταδεικνύουν ότι η Ε.Κ., όχι μόνο κατόρθωσε να συγκρατήσει τα κέρδη που απέκτησε το 1963, αλλά διεύρυνε επιπλέον την επιρροή της στους χώρους των αντίπαλων παρατάξεων.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σχηματισμός της Ένωσης Κέντρου ανακοινώθηκε στις 19 Σεπτεμβρίου 1961 ταυτόχρονα με την προκήρυξη των βουλευτικών εκλογών του 1961, στις ο-

* Ο Θόδωρος Χατζηπαντελής είναι Καθηγητής και ο Γιάννης Ανδρεάδης Λέκτορας στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ποιές διεκδίκησε την προτίμηση των ψηφοφόρων μέσα από τον συνασπισμό Ένωσης Κέντρου-Κόμματος Προοδευτικών και συγκέντρωσε το 33,65% των εγκύρων ψηφοδελτίων. Στις επόμενες δύο εκλογικές αναμετρήσεις (3 Νοεμβρίου 1963 και 16 Φεβρουαρίου 1964), η Ε.Κ. μετείχε ως αυτόνομος εκλογικός σχηματισμός και τα ποσοστά της αυξήθηκαν σε 42,04% και 52,72% αντίστοιχα.

Ο στόχος της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των μετακινήσεων των πολιτών προς την Ε.Κ. στις βουλευτικές εκλογές του 1963 και του 1964 με σκοπό την ανάδειξη της ανατομίας της όσον αφορά την κομματική προέλευση των ψηφοφόρων της. Οι μετακινήσεις των ψηφοφόρων δεν είναι ομοιόμορφες σε όλες τις γεωγραφικές ενότητες και συνεπώς η ανατομία της Ε.Κ. διαφέρει από περιοχή σε περιοχή.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

α. Δεδομένα

Η φύση των διαθέσιμων δεδομένων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την εξαγωγή συμπερασμάτων για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο είναι εξαιρετικά περιορισμένη σε σχέση με τη μεγάλη ποικιλία ποσοτικών στοιχείων που υπάρχουν για πιο πρόσφατες εκλογικές αναμετρήσεις. Η τεχνική των δημοσκοπήσεων μετά την έξοδο από την κάλπη [exit polls] αναπτύχθηκε από τον στατιστικό Warren Mitofsky για λογαριασμό του *CBS News* το 1967 και στην Ελλάδα μεταφέρθηκε αρκετά χρόνια αργότερα. Επίσης, δεν υπάρχουν δεδομένα άλλων δημοσκοπήσεων από τα οποία θα μπορούσαν να προκύψουν εκτιμήσεις για τις μετακινήσεις των ψηφοφόρων. Από την άλλη πλευρά, ο ερευνητής της περιόδου μπορεί να εκμεταλλευτεί τα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων, τα οποία δεν είναι λίγα, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι είναι διαθέσιμα σε επίπεδο εκλογικού τμήματος. Έχοντας τόσο λεπτομερή καταγραφή των στοιχείων, ο ερευνητής μπορεί να επιλέξει την κατάλληλη χωρική μονάδα που θα χρησιμοποιήσει στην ανάλυση.

Στην παρούσα εργασία, για τις 51 από τις 55 εκλογικές περιφέρειες ως χωρικές μονάδες χρησιμοποιήθηκαν οι επαρχίες. Η επιλογή αυτή προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα. Αρχικά, η επαρχία ορίζει έναν πιο λεπτομερή διαμερισμό του συνόλου των ψηφοφόρων από τον διαμερισμό που ορίζουν οι εκλογικές περιφέρειες ή οι νομοί. Με τον διαμερισμό στις επαρχίες, τα μέλη

κάθε υποσυνόλου που δημιουργείται έχουν μεταξύ τους μεγαλύτερη ομοιογένεια όσον αφορά τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά τους. Ωστόσο, ο διαμερισμός στις επαρχίες δεν είναι τόσο λεπτομερής ώστε να προκαλεί υπερβολικό όγκο δεδομένων, ο οποίος θα καθιστούσε δυσχερή την ανάλυση. Τέλος, όσον αφορά τα πολιτικά χαρακτηριστικά των επαρχιών, όπως προκύπτει από την παρατήρηση των σταυρών των υποψηφίων αλλά και από κάποιες ιδιαίτερες περιπτώσεις πολιτευτών, που αναφέρονται στη συνέχεια της παρούσας εργασίας, η δύναμη των πολιτευτών της περιόδου συχνά περιορίζεται στα όρια μίας επαρχίας και η εκλογική επιρροή τους μειώνεται αισθητά στις υπόλοιπες επαρχίες της εκλογικής περιφέρειας στην οποία είναι υποψήφιοι. Το φαινόμενο αυτό μπορεί εν μέρει να εξηγείται και από το ότι σε αρκετές εκλογικές αναμετρήσεις, στο χρονικό διάστημα που προηγήθηκε της υπό μελέτη περιόδου, πολλές από τις επαρχίες χρησιμοποιήθηκαν ως εκλογικές περιφέρειες.

Από την άλλη πλευρά, ορισμένες περιοχές θεωρήθηκαν ιδιαίτερα πολυπληθείς και αρκετά ανομοιογενείς για να αποτελέσουν μία ενιαία χωρική ενότητα. Έτσι, ο Δήμος Αθηναίων χωρίστηκε σε 7 δημοτικά διαμερίσματα –όπως αυτά ισχύουν σήμερα– και το υπόλοιπο του πρώην Δήμου Αθηναίων χωρίστηκε στους 46 Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης όπως αυτοί ίσχυαν στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Για την Α΄ εκλογική περιφέρεια Πειραιώς διατηρήθηκε ο διαμερισμός που παρουσιάζεται στα επίσημα αποτελέσματα των εκλογών, χρησιμοποιήθηκαν δηλαδή οι εξής χωρικές ενότητες: ο Δήμος Πειραιά, ο Δήμος Σπετσών και οι Επαρχίες Αιγίνης, Κυθήρων, Τροιζηνίας και Ύδρας. Τέλος, το υπόλοιπο του πρώην Δήμου Πειραιά χωρίστηκε στους 7 Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης όπως αυτοί ίσχυαν κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στην παρούσα ανάλυση χρησιμοποιήθηκαν συνολικά 209 χωρικές ενότητες.

Σημειώνεται ότι από τη μελέτη παρελήφθησαν οι εκλογές του 1961 οι οποίες έχουν χαρακτηριστεί ως εκλογές «βίας και νοθείας». Και μόνον η παρατήρηση της δύναμης της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (κατά εκλογική ενότητα) από το 1958 μέχρι το 1963 αποτελεί ένδειξη της προβληματικής αποτύπωσης της δύναμης των κομμάτων στις βουλευτικές εκλογές του 1961.¹ Για τον λόγο αυτόν, στη παρούσα μελέτη από τη δεκαετία του 1960 χρησιμοποιήθηκαν μόνο τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του 1963 και

1. Βλ., αναλυτικότερα, Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, Πατάκης, Αθήνα 2001, σ. 264-300.

του 1964 και ως σημείο αναφοράς της δύναμης των πολιτικών κομμάτων τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του 1958.

β. Μέθοδοι και τεχνικές

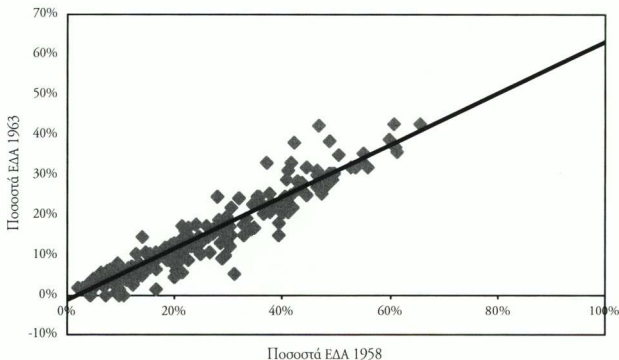
Η δυσκολία της διερεύνησης των μετακινήσεων ή των συσπειρώσεων έγκειται στη φύση των δεδομένων. Οι τεχνικές που παρουσιάζονται ακολούθως έχουν ως στόχο την ανασύνθεση της ατομικής εκλογικής συμπεριφοράς από ομαδοποιημένα δεδομένα (αποτελέσματα ανά εκλογική ενότητα). Για παράδειγμα, με δεδομένα τα ποσοστά της ΕΔΑ σε κάθε χωρική ενότητα στις βουλευτικές εκλογές του 1958 και του 1963, γίνεται προσπάθεια να εκτιμηθεί η συσπείρωση των ψηφοφόρων της ή τα κέρδη της από τους ψηφοφόρους των άλλων κομμάτων.

Η γραμμική παλινδρόμηση (μοντέλο Goodman) αποτέλεσε τη συχνότερα χρησιμοποιούμενη τεχνική μέχρι τη δεκαετία του 1990. Στο Διάγραμμα 1 παρουσιάζεται η γραμμική παλινδρόμηση για την ΕΔΑ στις εκλογές του 1958 και του 1963. Κάθε σημείο του διαγράμματος αντιστοιχεί σε μία χωρική ενότητα και ορίζεται από το ζεύγος τιμών που αντιστοιχούν στα ποσοστά της ΕΔΑ στις προαναφερθείσες εκλογικές αναμετρήσεις. Η γραμμή του διαγράμματος περιγράφει την εκτίμηση που προκύπτει από το μοντέλο του Goodman. Σύμφωνα με αυτό, η συσπείρωση των ψηφοφόρων της ΕΔΑ είναι της τάξης του 62,66%. Το συγκεκριμένο μοντέλο έχει δεχτεί κριτική από την επιστημονική κοινότητα για διάφορους λόγους: συχνά οι εκτιμήσεις του δεν βρίσκονται στο σύνολο των εφικτών τιμών, βρίσκονται δηλαδή εκτός του διαστήματος $[0, 1]$ στο οποίο θα έπρεπε να ανήκουν ως ποσοστά. Αυτό συμβαίνει και στο παράδειγμα του Διαγράμματος 1 στο οποίο φαίνεται ότι οι ψηφοφόροι των άλλων κομμάτων στις εκλογές του 1958, ψήφισαν την ΕΔΑ σε ποσοστό $-1,31\%$. Για το συγκεκριμένο πρόβλημα έχουν προταθεί διάφορες διορθώσεις και τροποποιήσεις του μοντέλου έτσι ώστε οι εκτιμήσεις να ανήκουν στο διάστημα $[0, 1]$. Από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχει απάντηση για το κυριότερο μειονέκτημα του μοντέλου: η γραμμική παλινδρόμηση βασίζεται στην υπόθεση ότι η συμπεριφορά των ψηφοφόρων είναι κοινή σε όλες τις χωρικές ενότητες. Η υπόθεση αυτή δεν μπορεί να υποστηριχθεί, καθώς όπου υπάρχουν δεδομένα σε ατομικό επίπεδο, αυτά συνηγορούν υπέρ του αντίθετου συμπεράσματος.

Μία άλλη μέθοδος που χρησιμοποιείται σε ομαδοποιημένα δεδομένα είναι η μέθοδος των φραγμάτων. Η μέθοδος αυτή δεν δίνει εκτιμήσεις, αλλά είναι ιδιαίτερα χρήσιμη γιατί προσφέρει άνω και κάτω φράγματα για τα ζη-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Γραμμική παλινδρόμηση για τα ποσοστά της ΕΔΑ

τούμενα ποσοστά. Τα φράγματα αυτά ορίζουν ένα διάστημα το οποίο συχνά είναι αρκετά στενότερο από το διάστημα $[0, 1]$ των εφικτών τιμών, και με αυτόν τον τρόπο ο ερευνητής έχει μία καλύτερη εικόνα για το πού κοντά βρίσκονται οι ζητούμενες ποσότητες.

Για παράδειγμα, στην Επαρχία Σφακίων, η Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση στις εκλογές του 1958 έλαβε ποσοστό 61,41% το οποίο έπεσε στο 51,42% στις εκλογές του 1963. Τα δεδομένα αυτά μπορούν να απεικονιστούν σε ένα πίνακα διπλής εισόδου όπως ο ακόλουθος Πίνακας 1.

Οι ζητούμενες άγνωστες ποσότητες αντιστοιχούν στα τέσσερα κενά κελιά του πίνακα. Επειδή, όμως, τα αθροίσματα (τα περιθώρια κελιά) είναι γνωστά

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ποσοστά ΕΡΕ 1958 και 1963 στην Επαρχία Σφακίων

		ΕΡΕ 1958	0,6141
		ΑΛΛΟ 1958	0,3859
ΕΡΕ 1963	0,5142	ΑΛΛΟ 1963	0,4858

και κάθε γραμμή ή στήλη του πίνακα αντιστοιχεί σε μία γραμμική εξίσωση με δύο αγνώστους, αρκεί κανείς να εκτιμήσει μόνο μία από τις τέσσερις άγνωστες ποσότητες και αυτομάτως, χρησιμοποιώντας τις γραμμικές εξισώσεις, μπορεί να εκτιμήσει και τις υπόλοιπες τρεις. Για παράδειγμα, αν συμβολίσουμε με b^b το ποσοστό των ψηφοφόρων της ΕΡΕ του 1958 που ξαναψήφισαν ΕΡΕ το 1963 (δηλαδή την ποσότητα που αντιστοιχεί στο κελί της πρώτης γραμμής και της πρώτης στήλης) και με b^w το ποσοστό των ψηφοφόρων που στις εκλογές του 1958 δεν είχαν ψηφίσει ΕΡΕ αλλά την ψήφισαν το 1963 (δηλαδή την ποσότητα που αντιστοιχεί στο κελί της δεύτερης γραμμής και της πρώτης στήλης), τότε μεταξύ τους υπάρχει η εξής γραμμική σχέση:

$$b^w = \frac{0,5142}{0,3859} - \frac{0,6141}{0,3859} b^b$$

Συνεπώς, αν εκτιμηθεί η συσπείρωση της ΕΡΕ (η ποσότητα b^b), με τη χρήση της παραπάνω εξίσωσης, γίνεται γνωστό και το ποσοστό των κερδών της ΕΡΕ (η ποσότητα b^w). Για τη συσπείρωση της ΕΡΕ μπορούν ακόμα να διατυπωθούν οι παρακάτω προτάσεις:

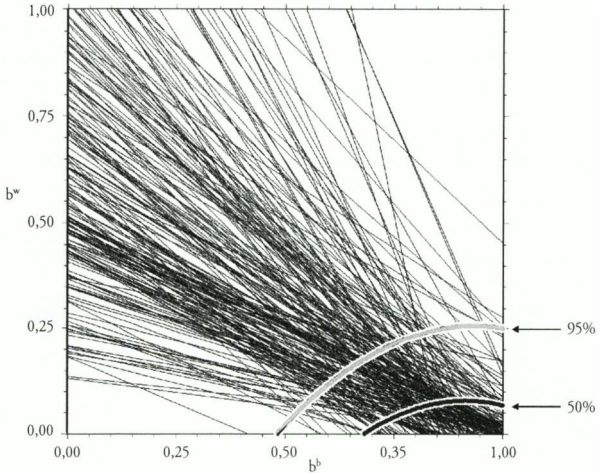
1. ακόμη και αν υποθέσουμε ότι όλοι οι ψηφοφόροι της ΕΡΕ στις εκλογές του 1963 προέρχονται αποκλειστικά από το σύνολο των ψηφοφόρων της ΕΡΕ το 1958, η συσπείρωση της ΕΡΕ δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερη από τον λόγο των δύο ποσοστών, δηλαδή η συσπείρωση της ΕΡΕ στην επαρχία Σφακίων έχει ως άνω φράγμα την τιμή 0,8373:

2. για το κάτω φράγμα της συσπείρωσης της ΕΡΕ αρκεί κανείς να υποθέσει ότι στις εκλογές του 1963 η ΕΡΕ κέρδισε το σύνολο των ψηφοφόρων που είχαν επιλέξει κάτι άλλο στις εκλογές του 1958. Ακόμα και αν ίσχυε αυτή η υπόθεση, θα υπήρχε μία διαφορά από το 0,3859 έως το 0,5142 που θα έπρεπε να καλυφθεί από τους ψηφοφόρους της ΕΡΕ του 1958. Κάνοντας τους υπολογισμούς, η τιμή του κάτω φράγματος της συσπείρωσης της ΕΡΕ είναι 0,2089.

Η γραμμική εξίσωση και τα φράγματα που βρέθηκαν παραπάνω μπορούν να παρασταθούν από ένα ευθύγραμμο τμήμα μέσα στο μοναδιαίο τετράγωνο. Αυτό το ευθύγραμμο τμήμα ορίζει το σύνολο των διατεταγμένων ζευγών που αντιστοιχούν στις εφικτές τιμές για τις ποσότητες b^b και b^w . Ένα αντίστοιχο ευθύγραμμο τμήμα μπορεί να βρεθεί για κάθε χωρική ενότητα και το σύνολό τους να παρασταθεί σε ένα κοινό διάγραμμα, το οποίο ονομάζεται

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Διάγραμμα τομογραφίας για την ΕΡΕ

διάγραμμα τομογραφίας και δίνει τη μέγιστη δυνατή πληροφορία για το σύνολο των διαθέσιμων δεδομένων.

Η σημαντικότερη εξέλιξη των τελευταίων ετών στη μεθοδολογία της εξαγωγής συμπερασμάτων από ομαδοποιημένα δεδομένα έχει να κάνει με την αντικατάσταση της υπόθεσης του μοντέλου Goodman περί της ίδιας συμπεριφοράς των ψηφοφόρων σε όλες τις χωρικές ενότητες, από μία πιο χαλαρή υπόθεση. Βάσει της νέας υπόθεσης διατυπώνεται ότι η συμπεριφορά των ψηφοφόρων σε μία χωρική ενότητα θα έχει κάποια κοινά χαρακτηριστικά με τη συμπεριφορά των ψηφοφόρων στις υπόλοιπες χωρικές ενότητες, όμως δεν θα είναι ακριβώς η ίδια παντού. Η υπόθεση αυτή μοντελοποιείται με την προσαρμογή μίας διδιάστατης κανονικής κατανομής στα δεδομένα του διαγράμματος τομογραφίας. Για τις συσπειρώσεις και τα κέρδη της ΕΡΕ το 1963 σε σχέση με το 1958, το διάγραμμα τομογραφίας και η γραφική αναπαράσταση των 50% και 95% διαστημάτων εμπιστοσύνης της προσαρμοσμένης δι-

διάστατης κανονικής κατανομής παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 2. Η τομή της κανονικής κατανομής με καθένα από τα ευθύγραμμα τμήματα μπορεί να δώσει τις εκτιμήσεις για τις ζητούμενες ποσότητες της αντίστοιχης χωρικής μονάδας. Οι εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στις επόμενες ενότητες προέκυψαν από αυτή τη μέθοδο.²

3. ΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1963

Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις για τις συσπειρώσεις των υπολοίπων κομμάτων και οι μετακινήσεις προς την Ένωση Κέντρου ανά χωρική ενότητα όπως προέκυψαν από την εφαρμογή μιας κατάλληλης για το πρόβλημα προσαρμογής της μεθόδου του King στα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του 1958 και του 1963. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η ανατομία της Ένωσης Κέντρου το 1963 όσον αφορά την κομματική προέλευση των ψηφοφόρων της. Τα αποτελέσματα αυτά παρουσιάζονται σε θεματικούς χάρτες. Για την ευκρινέστερη απεικόνιση στους χάρτες, ορισμένες από τις χωρικές ενότητες που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση ομαδοποιήθηκαν και παρουσιάζονται ως ενιαία χωρική ενότητα. Αυτό συμβαίνει για τις ενότητες του Δήμου Αθηναίων, του υπόλοιπου του πρώην Δήμου Αθηναίων και του υπόλοιπου του πρώην Δήμου Πειραιώς.

Το ποσοστό της συσπείρωσης της ΕΡΕ στην επικράτεια είναι της τάξης του 85%. Το ποσοστό αυτό διαφέρει ανάμεσα στις χωρικές ενότητες, όπως φαίνεται στον Χάρτη 1. Τα χαμηλότερα ποσοστά συσπείρωσης της ΕΡΕ εμφανίζονται κυρίως σε ορισμένες περιοχές της Κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας, σε μία ζώνη της Στερεάς Ελλάδας από την επαρχία Θηβών μέχρι την επαρχία Παρνασσίδος, στα περισσότερα νησιά των Δωδεκανήσων και σε αρκετές επαρχίες της Κρήτης. Το απολύτως ελάχιστο ποσοστό συσπείρωσης της ΕΡΕ παρατηρείται στην επαρχία Αποκορώνου (κάτω από 40%) το οποίο εξηγείται από τη μετακίνηση από την ΕΡΕ στην Ε.Κ. του ισχυρού πολιτευτή της συγκεκριμένης επαρχίας Γ. Μιχελογιάννη του οποίου η δύναμη ανερχόταν περίπου στο 50% των εγκύρων ψηφοδελτίων της επαρχίας. Ένα άλλο αποτέλεσμα που ίσως προκαλεί εντύπωση είναι αυτό της επαρχίας Ολυμπίας, όπου το ποσοστό συσπείρωσης της ΕΡΕ πέφτει κάτω από 70% ενώ στις υπόλοιπες επαρχίες της Πελοποννήσου η συσπείρωσή της κυμαίνεται από 84%

2. Βλ. αναλυτικότερα G. King, *A Solution to the Ecological Inference Problem*, Princeton University Press, Princeton 1997.

μέχρι 97%. Το αποτέλεσμα αυτό αιτιολογείται επίσης από μετακινήσεις πολιτευτών: οι Χ. Πιπιλής και Ι. Σπυλιόπουλος που ήταν υποψήφιοι με την ΕΡΕ στις εκλογές του 1958, το 1963 ήταν υποψήφιοι με το Κόμμα Προοδευτικών.

Η ΕΔΑ έχασε περίπου τον έναν στους δύο ψηφοφόρους της. Η κατανομή των ουσπειρώσεων παρουσιάζεται στον Χάρτη 2. Οι μόνες επαρχίες όπου η ΕΔΑ κατόρθωσε να συγκρατήσει περισσότερους από 3 στους 4 ψηφοφόρους της είναι οι επαρχίες Σάμου, Μυτιλήνης, Πλωμαρίου, Λευκάδος, Θάσου, Σελίνου και Ικαρίας.

Η Ε.Κ. συγκέντρωσε περίπου το 83% των ψηφοφόρων του Κόμματος Φιλελευθέρων. Όπως φαίνεται στον Χάρτη 3, μόνο σε 25 επαρχίες η Ε.Κ. συγκέντρωσε λιγότερους από 7 στους 10 ψηφοφόρους του Κ.Φ. Το μικρότερο ποσοστό εμφανίζεται στην Τήνο, όπου ο ισχυρός τοπικός πολιτευτής Ν. Αλαβάνος μετακινήθηκε από το Κ.Φ. στο Κόμμα Προοδευτικών. Μικρά είναι τα ποσοστά και στους νομούς Λακωνίας και Μεσσηνίας, όπου το Κ.Π. κατόρθωσε να παρουσιαστεί ως αξιόλογος εκφραστής του χώρου ανάμεσα στην ΕΡΕ και την ΕΔΑ, με τη βοήθεια μετακινήσεων πολιτευτών. Συγκεκριμένα, στον νομό Λακωνίας, οι Γ. Γραφάκος και Ε. Κοκολάκης που ήταν πρώτοι σε σταυρούς το 1958 με την Ένωση Λαϊκού Κόμματος και την Προοδευτική Αγροτική Δημοκρατική Ένωση αντίστοιχα, το 1963 ήταν υποψήφιοι με το Κ.Π., ενώ στον νομό Μεσσηνίας έχουμε τη μετακίνηση του Ι. Μπούτου από το Κ.Φ. στο Κ.Π. Τέλος, χαμηλό είναι το ποσοστό και στην επαρχία Δωριδός, όπου ο πολιτευτής Κ. Λιδωρίκης με το Κ.Φ. το 1958, συμμετείχε στις εκλογές του 1963 ως ανεξάρτητος.

Από την Προοδευτική Αγροτική Δημοκρατική Ένωση, η Ε.Κ. συγκέντρωσε το 72,74% των ψηφοφόρων. Οι περισσότερες από τις επαρχίες του Χάρτη 4, όπου τα ποσοστά είναι μειωμένα, συνδέονται με πολιτευτές που το 1958 ήταν υποψήφιοι με την ΠΑΔΕ (ένωση κομμάτων στην οποία συμμετείχε το Κ.Π.) και το 1963 ήταν υποψήφιοι του Κ.Π. Εξαιρέσεις αποτελούν οι πολιτευτές της ΠΑΔΕ, Δ. Καρρέρ, που συμμετείχε στις εκλογές του 1963 ως ανεξάρτητος υποψήφιος Ζακύνθου, και Α. Γκελεστάθης, του νομού Φωκίδος, που μετακινήθηκε στην ΕΡΕ.

Η Ε.Κ. όχι μόνο συγκέντρωσε μεγάλο μέρος των ψηφοφόρων του χώρου που κάλυπταν το Κ.Φ. και η ΠΑΔΕ αλλά κατόρθωσε να κερδίσει ένα αξιόλογο κομμάτι των ψηφοφόρων από το υπόλοιπο πολιτικό φάσμα. Στον Χάρτη 5 παρουσιάζονται τα ποσοστά των μετακινήσεων από την ΕΡΕ προς την Ε.Κ. Το συνολικό ποσοστό των μετακινήσεων είναι της τάξης του 13%. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάζεται πιο έντονο στις περισσότερες επαρχίες της Κρή-

της και σε τρεις ακόμη συνεκτικές ζώνες: η μία βρίσκεται στο νότιο κομμάτι της Στερεάς Ελλάδας, η δεύτερη καλύπτει ένα μεγάλο μέρος της Θεσσαλίας και τμήματα της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας και η τρίτη εκτείνεται στο δυτικό κομμάτι της χώρας.

Οι ψηφοφόροι της ΕΔΑ μετακινήθηκαν προς την Ε.Κ. σε ποσοστό 38%. Ιδιαίτερα υψηλές τιμές μετακινήσεων, που φτάνουν μέχρι και το 82%, εμφανίζονται στον Χάρτη 6· ερμηνεύονται όμως εύκολα: οι υψηλότερες τιμές εμφανίζονται στις επαρχίες του νομού Θεσπρωτίας όπου η ΕΔΑ δεν είχε υποψηφίους και στις Σπέτσες όπου ο Α. Βουλοδόμος, ο οποίος βάσει των σταυρών του αντιπροσώπευε το 96% της δύναμης της ΕΔΑ στις Σπέτσες το 1958, μετακινήθηκε στην Ε.Κ.

Τέλος, από την Ένωση Λαϊκού Κόμματος προς την Ε.Κ. μετακινήθηκε ένα ποσοστό της τάξης του 28% (Χάρτης 7). Οι επαρχίες όπου η ΕΛΚ είχε αξιόλογο ποσοστό είναι ελάχιστες εκτός Πελοποννήσου, οπότε το ενδιαφέρον για τις μετακινήσεις προς την Ε.Κ. περιορίζεται ουσιαστικά μόνο στην Πελοπόννησο. Σημαντική είναι η αντίθεση των νομών Λακωνίας και Μεσσηνίας, όπου έχουμε τις προαναφερθείσες μετακινήσεις πολιτευτών προς το Κ.Π., και των υπολοίπων νομών όπου αρκετοί πολιτευτές της ΕΛΚ μετακινήθηκαν στην Ε.Κ. (Ι. Δημητρίου στον νομό Κορινθίας, Σ. Στεφανόπουλος, Γ. Στεφανόπουλος και Δ. Χειμώνας στον νομό Ηλείας, Γ. Στασινόπουλος στον νομό Αρκαδίας). Οι ψηφοφόροι της ΕΛΚ στον νομό Αχαΐας είχαν να επιλέξουν ανάμεσα σε δύο από τις σημαντικότερες πολιτικές προσωπικότητες της εποχής: τον αρχηγό της Ε.Κ. Γ. Παπανδρέου και τον Π. Κανελλόπουλο, αρχηγό (μαζί με τον Κ. Τσαλδάρη) της ΕΛΚ το 1958 και υποψήφιο της ΕΡΕ το 1963. Σε αυτή την ιδιότυπη μάχη φαίνεται ότι η Ε.Κ. κερδίζει στην επαρχία Αιγιαλείας, ενώ η ΕΡΕ εμφανίζει τα περισσότερα κέρδη στην επαρχία Καλαβρύτων.

Με την παρατήρηση των εκτιμήσεων από άλλη οπτική γωνία, είναι δυνατόν να κατασκευαστεί ο Πίνακας 2 στον οποίο παρουσιάζεται τι είχαν επιλέξει στις εκλογές του 1958 οι ψηφοφόροι που στις εκλογές του 1963 ψήφισαν την Ε.Κ. Στον πίνακα φαίνεται ότι από τους 100 ψηφοφόρους της Ε.Κ. το 1963, περίπου 41 προέρχονται από το Κ.Φ., 23 μετακινήθηκαν από την ΕΔΑ, 18 είχαν επιλέξει την ΠΑΔΕ, 14 μετακινήθηκαν από την ΕΡΕ και 3 από την ΕΛΚ. Η κατανομή αυτή διαφέρει σημαντικά ανάμεσα στις επαρχίες. Για παράδειγμα, στην επαρχία Νέστου περίπου το 80% της δύναμης της Ε.Κ. ήταν ψηφοφόροι της ΠΑΔΕ, ενώ στην επαρχία Σπυταίας το ίδιο περίπου ποσοστό της δύναμης της Ε.Κ. προέρχεται από το Κ.Φ. Ωστόσο, με τη βοήθεια στατιστικών μεθόδων [cluster analysis] μπορούν να βρεθούν υποσύνολα ε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Κομματική προέλευση των ψηφοφόρων της Ε.Κ. το 1963

Κομματική προέλευση (Τι επέλεξαν στις εκλογές του 1958)	Ποσοστό της Ε.Κ. το 1963
Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση	13,83%
Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά	22,70%
Κόμμα Φιλελευθέρων	40,56%
Προοδευτική Αγροτική Δημοκρατική Ένωση	18,13%
Ένωση Λαϊκού Κόμματος	3,33%

παρχιών τα οποία αποτελούνται από επαρχίες με κοινά χαρακτηριστικά. Οι ομαδοποιήσεις των συγγενικών επαρχιών οδήγησε σε πέντε υποσύνολα επαρχιών τα οποία παρουσιάζονται στον Χάρτη 8.

Οι περισσότερες επαρχίες (111) ομαδοποιήθηκαν σε ένα υποσύνολο του οποίου χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι η σημαντική συμμετοχή του Κ.Φ. στη δύναμη της Ε.Κ. Το υποσύνολο αυτό περιλαμβάνει το σύνολο σχεδόν των επαρχιών της Κρήτης, τις περισσότερες επαρχίες της Πελοποννήσου, μια ζώνη που ορίζεται περίπου από τον άξονα που συνδέει την επαρχία Παρνασσίδος με την επαρχία Φλώρινας και εκτείνεται στο δυτικό τμήμα της Ελλάδας, και αρκετές άλλες διάσπαρτες επαρχίες. Το δεύτερο σε πλήθος υποσύνολο αποτελείται από 30 επαρχίες και χαρακτηρίζεται από την έντονη πολυσυλλεκτικότητα της Ε.Κ. σε αυτές. Οι περισσότερες από αυτές τις επαρχίες βρίσκονται σε δύο ζώνες: η πρώτη είναι μη συνεκτική και καλύπτει ένα μεγάλο κομμάτι την περιοχή από την επαρχία Ορεστιάδας μέχρι την επαρχία Έδεσσας. Η δεύτερη καλύπτει μέρος της Θεσσαλίας και της Στερεάς Ελλάδας. Το τρίτο υποσύνολο αποτελείται από 6 χωρικές ενότητες στις οποίες το 1958 οι κεντρικές δυνάμεις είχαν σημαντικά μικρότερη παρουσία από τη δύναμη της Ε.Κ. το 1963. Στις ενότητες αυτές η Ε.Κ. στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό σε μετακινήσεις από την ΕΡΕ και την ΕΔΑ. Πρόκειται για τις εξής χωρικές ενότητες: Σπέτσες, Θάσος και οι επαρχίες Πιερίας, Ελασσόνας, Λάρισας και Αγιάς. Τρεις επαρχίες της Πελοποννήσου (Ηλείας, Ολυμπίας και Κορινθίας) αποτελούν ξεχωριστή ομάδα γιατί σε αυτές η δύναμη της Ε.Κ. στηρίχθηκε όχι μόνο στο Κ.Φ. αλλά και στις μετακινήσεις από την ΕΛΚ. Τέλος, ξεχωριστή ομάδα αποτελούν οι επαρχίες Παγγαίου και Νέστου όπου το μεγαλύτερο μέρος των ψηφοφόρων της Ε.Κ. προέρχεται από την ΠΑΔΕ.

4. ΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1964

Σε διάστημα περίπου τριών μηνών από τις εκλογές του 1963, η Ε.Κ. κατόρθωσε στις βουλευτικές εκλογές του 1964 να αυξήσει την εκλογική της δύναμη κατά 10 περίπου ποσοστιαίες μονάδες. Στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα είχε αποχωρήσει από την αρχηγία της ΕΡΕ, αλλά και από την Ελλάδα, ο Κ. Καραμανλής. Από την άλλη πλευρά η ΕΔΑ ακολούθησε στις εκλογές του 1964 την τακτική του «εκλογικού ελιγμού» παρουσιάζοντας υποψηφίους μόνο σε 31 από τις 55 εκλογικές περιφέρειες. Αυτά τα δύο γεγονότα έπαιξαν τον ρόλο τους στην αύξηση της δύναμης της Ε.Κ., αλλά, όπως προκύπτει και από τις χωρικές διαφοροποιήσεις των μετακινήσεων προς την Ε.Κ. που παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα, σημαντικό ρόλο έπαιξε και το θετικό κλίμα για την Ε.Κ. του οποίου η ένταση διέφερε μεταξύ των χωρικών ενότητων.

Στον Χάρτη 9 παρουσιάζονται οι συσπειρώσεις της Ε.Κ. ανά χωρική ενότητα. Με γραμμοσκίαση εμφανίζονται οι 61 από τις 152 χωρικές ενότητες του χάρτη στις οποίες η ΕΔΑ δεν παρουσίασε υποψήφιο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η μέση τιμή των συσπειρώσεων της Ε.Κ. στις ενότητες που η ΕΔΑ δεν παρουσίασε υποψήφιο είναι 99,10%, ενώ στις υπόλοιπες ενότητες το αντίστοιχο ποσοστό εκτιμάται στο 98,62. Αυτή η διαφορά θα μπορούσε να ερμηνευθεί σαν ένα πρώτο κέρδος της Ε.Κ. από τον εκλογικό ελιγμό της ΕΔΑ, δηλαδή θα μπορούσε να πει κανείς ότι στις ενότητες του εκλογικού ελιγμού και εξαιτίας αυτού, η Ε.Κ. κατόρθωσε να συγκρατήσει το 0,5% της δύναμής της που πιθανόν να είχε μετακινηθεί προς την ΕΔΑ, αν είχε αυτήν την επιλογή.

Η μέση τιμή των συσπειρώσεων της ΕΡΕ είναι της τάξης του 81%. Δραματική είναι η πτώση της ΕΡΕ στην Κρήτη όπου οι συσπειρώσεις της είναι μικρότερες του 60% σε αρκετές επαρχίες. Από τις χαμηλότερες τιμές συσπειρώσεων εμφανίζονται και στις επαρχίες της εκλογικής περιφέρειας Λέσβου, όπου ο βασικότερος υποψήφιος της ΕΡΕ Π. Ξενοδοχειάρης, ο οποίος ήταν πρώτος σε σταυρούς με το Κ.Φ. στις εκλογές του 1958 και με την ΕΡΕ το 1963, απεβίωσε λίγο πριν από τις εκλογές του 1964, ενώ έτερος πολιτευτής της ΕΡΕ στις εκλογές του 1963, ο Ε. Δαγκλής, το 1964 παρουσιάστηκε ως ανεξάρτητος. Η κατανομή των συσπειρώσεων της ΕΡΕ στις χωρικές ενότητες παρουσιάζεται στον Χάρτη 10.

Οι συσπειρώσεις της ΕΔΑ στις περιοχές όπου παρουσίασε υποψηφίους είναι της τάξης του 86% (Χάρτης 11). Η σημαντικότερη πτώση παρατηρείται στην επαρχία Σελίνου, όπου ο πολιτευτής της ΕΔΑ Α. Αρχοντάκης, ο οποίος

βάσει των σταυρών του αντιπροσώπευε το 90% των ψήφων της ΕΔΑ το 1963, στις εκλογές του 1964 δεν ήταν υποψήφιος.

Το Κόμμα Προοδευτικών κατόρθωσε να συγκρατήσει τους μισούς περίπου ψηφοφόρους του (Χάρτης 12). Οι σημαντικότερες απώλειες παρουσιάζονται στη Λήμνο, όπου ο πολιτευτής με το Κ.Π. Ι. Σαββούρας, ο οποίος αντιπροσώπευε το 92% της δύναμης του Κ.Π. το 1963, στις εκλογές του 1964 παρουσιάστηκε ως ανεξάρτητος, και στην Τήνο, όπου ο προαναφερθείς Ν. Αλαβάνος, μετά τη μετακίνηση του 1963 από το Κ.Φ. στο Κ.Π., το 1964 παρουσιάζεται ως υποψήφιος της Ε.Κ.

Η Ε.Κ. κέρδισε περίπου το 14% των ψηφοφόρων της ΕΡΕ. Αρκετά υψηλότερα ποσοστά μετακινήσεων από τον μέσο όρο εμφανίζονται στο σύνολο της Κρήτης όπου σε καμία από τις επαρχίες της το ποσοστό των μετακινήσεων δεν έπεσε κάτω από το 25%. Στον Χάρτη 13 παρουσιάζονται και μερικές ακόμη χωρικές ενότητες στις οποίες τουλάχιστον ένας στους τέσσερις ψηφοφόρους της ΕΡΕ μετακινήθηκε προς την Ε.Κ. Δύο από αυτές, οι επαρχίες Φιλιατών και Μαργαριτίου, παρουσιάζονται με επιφύλαξη. Στον νομό Θεσπρωτίας η ΕΔΑ δεν είχε παρουσιάσει υποψήφιους στις εκλογές του 1963 και το 1964 η Θεσπρωτία ήταν μία από τις εκλογικές περιφέρειες στις οποίες ακολουθήθηκε η τακτική του εκλογικού ελιγμού. Στον ίδιο νομό, μέσα στο μικρό χρονικό διάστημα των τριών μηνών που μεσολάβησε ανάμεσα στις δύο εκλογικές αναμετρήσεις, έχουμε μία αύξηση των ψηφισάντων της τάξης του 3%. Αυτή είναι πιθανό να οφείλεται σε ψηφοφόρους της ΕΔΑ, οι οποίοι το 1963 απείχαν από την άσκηση του εκλογικού δικαιώματός τους και το 1964, μέσα στο κλίμα του εκλογικού ελιγμού, αποφάσισαν να υποστηρίξουν την Ε.Κ. Επειδή στη μέθοδο με την οποία έγιναν οι εκτιμήσεις χρησιμοποιούνται τα ποσοστά των κομμάτων και όχι οι απόλυτοι αριθμοί, υπάρχει περίπτωση οι τιμές που δίνονται στον νομό Θεσπρωτίας για τις μετακινήσεις από την ΕΡΕ στην Ε.Κ. να είναι υπερεκτιμημένες, καθώς μάλλον συμπεριλαμβάνουν και τους «αφανείς» το 1963 ψηφοφόρους της ΕΔΑ που ενίσχυσαν την Ε.Κ. το 1964.

Οι μετακινήσεις από την ΕΔΑ προς την Ε.Κ. είναι της τάξης του 12% στις χωρικές ενότητες που η ΕΔΑ παρουσίασε υποψηφίους και 85% στις υπόλοιπες (Χάρτης 14). Τέλος, η Ε.Κ. κέρδισε και περίπου το 38% των ψηφοφόρων του Κ.Π. (Χάρτης 15)

Παρά την ιδιομορφία του εκλογικού ελιγμού της ΕΔΑ, η κατανομή των ψηφοφόρων της Ένωσης Κέντρου το 1964 (όσον αφορά στην εκλογική τους τοποθέτηση το 1963) παρουσιάζεται ομοιόμορφη στο σύνολο της επι-

κράτειας. Στον Πίνακα 3 παρουσιάζεται τι είχαν επιλέξει στις εκλογές του 1963 οι ψηφοφόροι που στις εκλογές του 1964 ψήφισαν την Ε.Κ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Κομματική προέλευση των ψηφοφόρων της Ε.Κ. το 1964

Κομματική προέλευση (Τι επέλεξαν στις εκλογές του 1963)	Ποσοστό της Ε.Κ. το 1964
Ένωση Κέντρου	80,11%
Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση	9,94%
Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά	5,52%
Κόμμα Προοδευτικών	3,02%
Α/Λ και ανεξάρτητοι (Φωκίδα, Ευρυτανία, Ζάκυνθο και Πιερία)	1,42%

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στις εκλογές του 1963, σε σχέση με τα αποτελέσματα των εκλογών του 1958, η Ε.Κ. συγκέντρωσε περισσότερους από 8 στους 10 ψηφοφόρους του ΚΦ και 7 στους 10 ψηφοφόρους της ΠΑΔΕ. Ταυτόχρονα, κατόρθωσε να κερδίσει περισσότερους από 1 στους 10 ψηφοφόρους της ΕΡΕ και περίπου 4 στους 10 ψηφοφόρους της ΕΔΑ. Σημαντικές αποκλίσεις από αυτή τη γενική εικόνα συσχετίζονται κυρίως με μετακινήσεις πολιτευτών στις αντίστοιχες χωρικές ενότητες. Το 1964 η Ε.Κ. κατόρθωσε να κερδίσει ακόμη 3 στους 20 ψηφοφόρους της ΕΡΕ, περισσότερους από 1 στους 10 ψηφοφόρους της ΕΔΑ –όπου η ΕΔΑ παρουσίασε υποψηφίους– και περισσότερους από 8 στους 10 ψηφοφόρους της ΕΔΑ στις εκλογικές περιφέρειες στις οποίες εφαρμόστηκε η τακτική του εκλογικού ελιγμού.

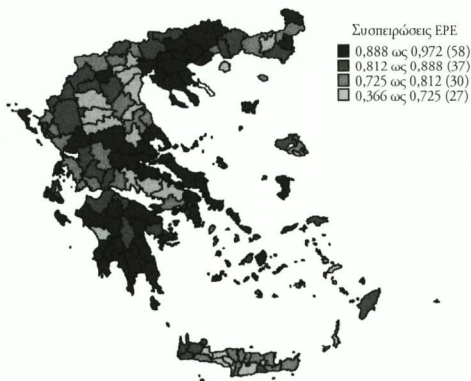
Από τις παραπάνω εκτιμήσεις προκύπτει ότι η Ένωση Κέντρου κατόρθωσε, σε δύο συνεχόμενες εκλογικές αναμετρήσεις, να διεμβολίσει το κυρίαρχο δίπολο ΕΡΕ-ΕΔΑ που είχε προκύψει μετά τις εκλογές του 1958. Στις εκλογές του 1963, μόνον έξι στους δέκα ψηφοφόρους της Ε.Κ. προέρχονταν από τον ευρύτερο κεντρώο χώρο. Τα αποτελέσματα του 1964 καταδεικνύουν ότι η Ε.Κ., όχι μόνο κατόρθωσε να συγκρατήσει τα κέρδη που είχε αποκτήσει το 1963, αλλά διεύρυνε επιπλέον την επιρροή της στους χώρους των αντίπα-

λων παρατάξεων, αφού περίπου δύο στους δέκα ψηφοφόρους της Ε.Κ. το 1964 αποτελούν ένα νέο σύνολο κερδών που καταγράφονται υπέρ αυτής. Η ένταση και η ορμή του εκλογικού ρεύματος προς την Ε.Κ. είναι ίσως το σημαντικότερο εκλογικό γεγονός της σύντομης δεκαετίας του 1960.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

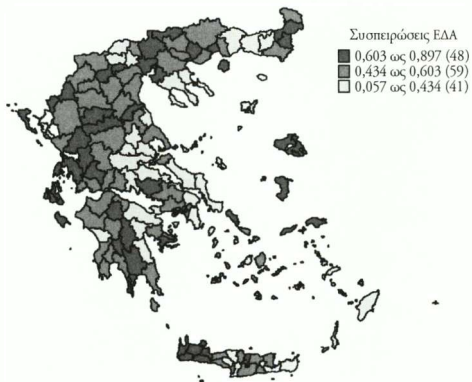
ΧΑΡΤΗΣ 1

Συσπειρώσεις της ΕΡΕ (1958-1963)

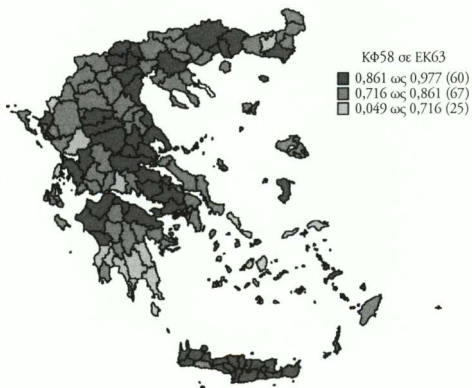
ΧΑΡΤΗΣ 2

Συσπειρώσεις της ΕΔΑ (1958-1963)

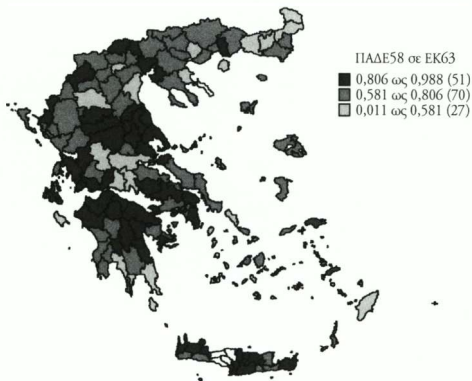
ΧΑΡΤΗΣ 3

Μετακινήσεις από Κ.Φ. σε Ε.Κ. (1958-1963)

ΧΑΡΤΗΣ 4

Μετακινήσεις από ΠΑΔΕ σε Ε.Κ. (1958-1963)

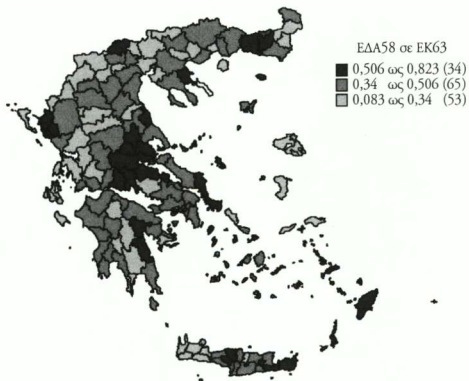
ΧΑΡΤΗΣ 5

Μετακινήσεις από ΕΡΕ σε Ε.Κ. (1958-1963)

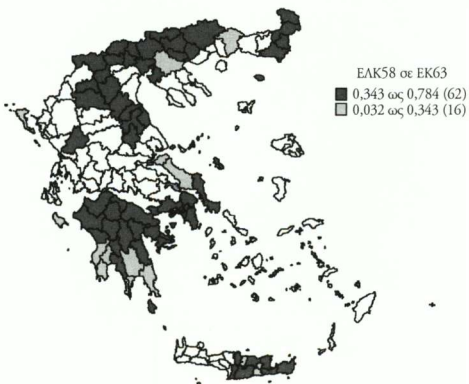
ΧΑΡΤΗΣ 6

Μετακινήσεις από ΕΔΑ σε Ε.Κ. (1958-1963)

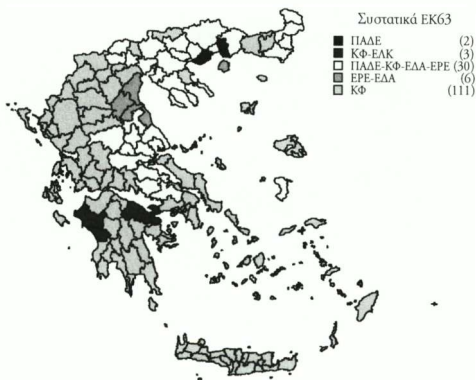
ΧΑΡΤΗΣ 7

Μετακινήσεις από ΕΛΚ σε Ε.Κ. (1958-1963)

ΧΑΡΤΗΣ 8

Κατανομή της προέλευσης των ψηφοφόρων της ΕΔΑ

ΧΑΡΤΗΣ 9

Συσπειρώσεις της Ε.Κ. (1963-1964)

ΧΑΡΤΗΣ 10

Συσπειρώσεις της ΕΡΕ (1963-1964)

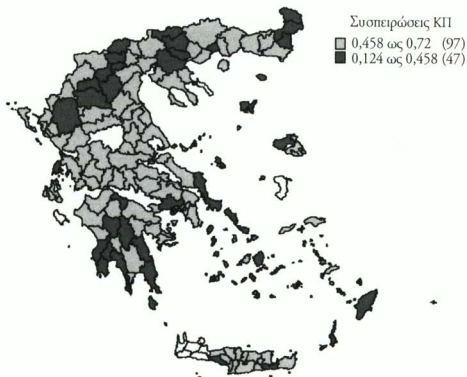
ΧΑΡΤΗΣ 11

Συσπειρώσεις της ΕΔΑ (1963-1964)

ΧΑΡΤΗΣ 12

Συσπειρώσεις της Κ.Π. (1963-1964)

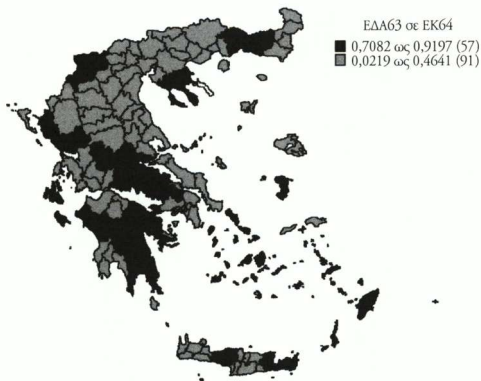
ΧΑΡΤΗΣ 13

Μετακινήσεις από ΕΡΕ σε Ε.Κ. (1963-1964)

ΧΑΡΤΗΣ 14

Μετακινήσεις από ΕΔΑ σε Ε.Κ. (1963-1964)

ΧΑΡΤΗΣ 15

Μετακινήσεις από Κ.Π. σε Ε.Κ. (1963-1964)

